

УДК 316.334.56

ХОМ'ЯК Н. О.,
заступник директора з навчальної роботи
Житомирського коледжу
культури і мистецтв ім. Івана Огієнка,
аспірантка кафедри філософії Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(Житомир, Україна) E-mail: natali_homyak@mail.ru

БУТТЯ ЛЮДИНИ В ЛАНДШАФТАХ СУЧАСНОГО МІСТА

У статті аналізується формування нового соціокультурного простору міста. Внаслідок стрімкої урбанізації й динамічності воно набуває ознак особливої культурної і цивілізаційної реальності, що детермінує появу нових специфічних рис буття людини, формує нові комунікативні моделі її поведінки. Розгортання парадигми «міське середовище – людина» зумовлює особливу специфіку матеріальних та духовних умов існування, розвитку та діяльності людини. Буття сучасної людини в місті супроводжувалось формуванням нового соціально-психологічного типу особистості – людина міста. Невід'ємним її атрибутом стає відчуження, що посилюється швидким темпоритмом самого міста та актуалізує аксіологічно-світоглядну кризу, панування споживацьких цінностей і кардинальну зміну просторово-часових вимірів «життєвого світу» людини. Залежність від благ техніки і бажання уникнути жорстокості та випробувань соціального світу зумовлюють захоплення віртуальною реальністю, яка сприймається людиною міста як бажаний порятунк.

***Ключові слова:** урбанізація, медіамісто, темпоритм міста, людина міста, відчуження, технократизм.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Беззаперечним видається той факт, що ХХ – початок ХХІ ст. є періодом стрімкої урбанізації, з властивими їй динамічністю, претензійністю, самодостатністю, винятковістю, процесуальністю міста як основного чинника особливої культурної і цивілізаційної реальності. До того ж новий соціокультурний простір зумовив виникнення нових моделей осмислення проблем людини, що було актуалізовано різними аспектами урбанізаційних процесів у контексті парадигми культурної антропології. За даними соціологів, у містах мешкає понад сорок п'ять відсотків населення земної кулі. Свого часу відомий німецький соціолог Ф. Тьонніс стверджував, що процес становлення міст здійснювався таким чином: «почасти з надр села, почасти поруч з ним, у своєму розростанні утримуване не так загальними природними об'єктами, скільки загальним духом, розвивається місто, яке за своїм зовнішнім буттям – ні що інше, як велике село, скупчення сусідських сіл або ж село, обнесене стіною. Але скоро воно як ціле починає панувати над навколишньою місцевістю і в союзі з нею утворює нову форму організації у вигляді волості, а в більш широких масштабах – країни» [7, с. 38]. Тому і не дивно, що місто з його швидко зростаючою динамікою, а особливо міста-гіганти і мегаполіси, зумовлюють появу нових специфічних рис буття

людини, формують нові комунікативні моделі її поведінки. Оскільки процес урбанізації поєднує представників різних культур, які вимушені адаптуватися і співіснувати в межах єдиного соціально-культурного простору, то з'являються нові цінності й стратегії пошуку балансу в узгодженні аксіологічно значущих пріоритетів представників різних соціальних страт і культур. Відтак, новий тип буття-у-соціумі детермінував появу нового типу людини – людини міста, яка вирізняється способом мислення і темпоральними особливостями, що актуалізує його осмислення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, дозволяє констатувати наявність різноманітних напрямів теоретичного розгляду проблеми урбанізації у біномі «людина – місто». Слушною з цього приводу є думка представника чиказької соціологічної школи Л. Вірта, який стверджував, що урбанізм є основною рисою сучасного суспільства. Якщо раніше термін «урбанізувати» означав «робити ввічливим», «перетворювати щось на витончене», то його сучасний сенс було закладено в другій половині XIX ст., коли місто стало спеціальним об'єктом дослідження. На особливу увагу в межах досліджуваної проблеми заслуговують праці Р. Сеннета, який нагадує, що «...дослідження міста існують всього близько століття. Вони розпочались у соціології та географії, потім поширились на економіку, політичну науку і – пізніше – антропологію» [5, с. 95].

Проаналізувавши різновекторні тлумачення поняття «урбанізм» у філософській літературі, апелюємо до Великого тлумачного соціологічного словника, де зазначено: «Урбанізм як спосіб життя (*urbanism as a way of life*) – переважаюча риса сучасного суспільства». Тому й не дивно, що Л. Вірт наголошує на тому, що ця риса є яскравішою, ніж індустріалізм чи капіталізм, оскільки розвиток великих і малих міст змінив «природний стан суспільства». Процес урбанізації в свою чергу вплинув на буття людини, змінивши в ньому стратегічні життєві імперативи, здійснивши аксіологічну переоцінку, надавши відносинами інструментального, плинного і поверхневого характеру.

Місто стало об'єктом досліджень для перапредставників урбаністичної антропології, яка особливого розвитку набула в США. Так, чиказька школа, що презентує класичну теорію міста, акцентує увагу на впорядкованості й системності його світу. Ці концептуальні ідеї висвітлені в працях Л. Вірта, Л. Мамфорда, Р. Парка, Е. Берджеса, Р. МакКензі, Н. Андерсена, Ф. Званецького. Натомість лос-анджелеська школа, яку представляють Е. Содж, М. Девіс, М. Дір, А. Дж. Скотт, Д. Волч, С. Фласті, М. Сторпер, створює постмодерну або постфрейдистську концепцію, основою якої є децентрованість, алогічність людського буття у місті. Зауважимо, що вищезазначені ідеї було піддано критиці теоретиками марксистської урбаністики, зокрема, праці М. Кастельса, А. Лефевра, Д. Гарві, М. де Серто та представників нью-йоркської школи (Д. Джекобс, С. Сассен, Ш. Зукін та ін.), у яких зазначається непослідовність і відсутність методологічних засад у постмодерному урбанізмі, оскільки останній заперечує будь-яку можливість системності й лінійності аналізу. Представники гендерної антропології (А. Сассер, Д. Хуберт, Ш. Ортнер, Д. Батлер) констатують відмінність міських практик між чоловіками і жінками,

а також домінування першого типу дискурсу, що призводить до спотвореного сприйняття урбаністичної культури [2].

Сучасне місто і міська культура набули статусу антропологічних феноменів, оскільки зумовлені й визначені діяльнісно-екзистенційними параметрами буття людини. Як зазначає С. Смірнов, «місто – це окреслена культурна ідея, при чому онтологічна, рамкова, яка констатує все інше. Вона кладеться в основу будь-якого проектування як вихідний, граничний замисел, ідеал» [6]. Починаючи від своїх витоків і до сьогодні, місто у своєму становленні й розвитку набуло такої сили, яка дозволяє йому жити своїм життям: не місто пристосовується до природи, а природа зливається з містом. Воно, за визначенням А. Гелена, стало колективною спробою створення «штучного світу культури», тобто людського буття у часі та просторі культури. Саме це детермінувало появу у сучасній урбаністичній філософії досліджень, які зосереджують свою увагу на антропологічному аспекті міста.

Основною метою статті є виокремлення характерних рис урбаністичної людини та особливостей її існування під впливом трансформацій і змін соціокультурного простору міста.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, виникнення міста, що трактується крізь призму соціокультурної перспективи, було важливою подією в бутті людини. Складовими міста як своєрідного соціокультурного середовища стали: соціальний світ, матеріальні та духовні умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей. Характеризуючи міське середовище, ландшафт, людей, способи їх взаємодії, виробничі процеси, екологію, якість життя, рівень інформаційного обміну, особливу соціальну структуру та ін., зауважимо, що воно формує відповідний соціально-психологічний тип особистості, якому притаманна раціональність, мобільність, готовність до змін, уміння поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі середовища. А з іншого боку, процес урбанізації супроводжується і негативними наслідками: підвищення числа та інтенсивності міжлюдських контактів, підриг традиційних зв'язків між людьми, анонімність, безособовий характер спілкування, втрата традиційних сусідських відносин, відкритість, публічність дедалі більшої частини діяльності людей, а також зміни у відношенні людини до середовища, яке стає ворожим до людини, через панування «відсутності» свого дому, вулиці, двору міста (М. Хейдметс). Розгортаючись, парадигма «міське середовище – людина» супроводжується формуванням в останньої таких відчуттів, які зумовлюють появу нових факторів: а) рівень стресу (гул, забруднення, перенаселеність, перенасиченість імпульсами); б) соціальні якості середовища (роль фізичного середовища у розвитку чи пригніченні взаємодії соціального характеру); в) орієнтація і рухомість (як людина використовує місто зі своїми «образами» та уявленнями про середовище проживання); г) наповненість середовища (естетичний рівень імпульсів, які сприяють задоволенню потреб і створюють почуття задоволеності); д) культура і відпочинок (як місто виконує задачі в інтелектуальній, культурній, спортивній та освітній галузях); е) можливості прийняття рішень (як городяни сприймають окремі рішення про рівень розвитку середовища проживання і наскільки активно

вони приймають участь в прийнятті таких рішень) [3, с. 204].

Історично місто вважалося осередком прогресу, адже, як зазначав Е. Дюркгейм, у ньому вірування, смаки, пристрасті перебували у постійному розвитку, створюючи тим самим найбільш сприятливий ґрунт для соціального розвитку будь-якого роду. Місто приваблювало і приваблює людину бажаною свободою, бо саме у великому місті вона відчуває себе вільною, що дозволяє їй реалізувати себе у різних сферах життєдіяльності. Проте на сьогодні ситуація дещо змінилася, оскільки соціальна організація міста щоразу продукувала новий соціальний простір, інтенсифікуючи його атрибутивні ознаки. Соціальна структура сучасного міста характеризується диференціацією, тобто фрагментацією людської життєдіяльності, розшарування соціальних спільнот за умов урбанізації розхитало соціальні зв'язки та призвело до втрати згуртованості груп, посилило відчуженість і самотність людини.

Урбанізація перекодує відчуження на атрибут людини міста, значно розширивши сферу його вияву від результатів праці до сфери дозвілля, культури, мистецтва, повсякденного життя, що може призвести до дегуманізації. Професійна діяльність урбанізованої людини окреслюється здебільшого як така, що не є природовідповідною, а відтак усе зводиться до автоматизації, механізації процесів життєдіяльності, призводить до скептицизму, невдоволення, песимізму тощо. Відчуження набувши тотального характеру загострює аксіологічну кризу, що супроводжується поширенням споживацьких цінностей і втратою особистої ідентичності та зміною просторово-часових вимірів «життєвого світу» людини. Складається враження, що мешканці великих міст приречені боротися за виживання.

Посилуючим фактором відчуження також є така характеристика сучасного міста як швидкісний темпоритм у всіх сферах. Темпоритм мегаполісу, на думку М. Препотенської, по праву можна вважати граничною ситуацією, бо він уніфікує людей, вимагає бути наготові, аби встигнути – на роботу, на зустріч, на вечерю – встигнути жити [4, с. 12]. Дисциплінарний простір професійної зайнятості, графіки роботи чисельних установ і транспорту, режими праці та відпочинку, необхідність неперервної діяльності об'єктів технологічного забезпечення створюють пульсацію великого міста. До того ж, передбачаючи технологічну революцію засобів зв'язку, яка здійснилася з розвитком телебачення, появою комп'ютерів, мобільного й скайп-зв'язку, П. Вірільо звертає увагу на ті процеси, які відбуваються зі швидкістю світла й активізують людську оптику, при цьому змінюючи її духовно-душевний стан: «людина переживає ментальне потрясіння, фундаментальне загублення орієнтації, руйнацію стосунків з Іншим світом і стирання ідентичності» [1, с. 140].

Водночас велика чисельність і швидкість руху людей у місті стирають риси індивідуальності, що, на думку Г. Зіммеля, зумовлює тотальну уніфікацію людини в місті. Це призводить до втрати самоідентифікації, а також намагання виділитися за рахунок моди чи епатажної поведінки. «Великі міста є головною ареною тієї культури, що переростає все особисте... Тут матеріалізується така гнітюча маса кристалізованого, знеособленого духу, що перед ним особистість,

можна сказати, зовсім неспроможна... Основа, на якій проступає індивідуальність великого міста, – це підвищена нервовість життя, спричинена швидкою і безупинною зміною зовнішніх і внутрішніх вражень», – писав Г. Зіммель. У праці «Метрополіс і ментальне життя» він звертає увагу на інтенсифікацію психологічних впливів міста на людину, воно атакує індивіда всілякими шумовими ефектами, звуками і запахами. Міська людина стає більш сприйнятливою, водночас відбувається притуплення сприйняття. Виходячи з цього, Г. Зіммель вважає, що цей процес робить людину міста більш інтелектуально і психологічно багатшою [7, с. 248-157].

Варто наголосити, що сучасне місто в умовах роз'єднаності його жителів номінує як інформаційний і комунікативний простір суспільні міські простори, де всі зустрічаються з усіма і, метафорично висловлюючись, продукують «спільну мову тротуару», тим самим перетворюючи ці місця на майданчики соціалізації. Можемо констатувати, що підтримка вербальних зв'язків між незнайомими людьми ускладнюється, імпульси симпатії стають все більш швидкоплинними. Візуальне середовище, анонімні зустрічі «німих» городян створюють загальний комунікативний простір, а головними майданчиками комунікації в містах нового часу стали вузлові простори культури споживання (наприклад, магазини, культурні інституції, стадіони, ресторани і кафе). Водночас домінування споживчих практик робить перебування у них комфортним лише для тих, хто готовий і може практикувати запропонований тип споживання. У такій ситуації виникають бар'єри на вході, які формують простір обмеженої відкритості. Комерціалізація супроводжує і символічне привласнення, захоплення простору: міські території приватизуються, в уявленнях городян пов'язуються з певними соціальними групами і видами діяльності одних та відчуженістю інших жителів міста.

Характерною рисою жителів великих міст став технократизм усіх сторін життя, залежність від техніки. Міська людина стала заручником цивілізаційних благ: газопровід, електрика, водовідведення, громадський транспорт, пральні машини, холодильники, індивідуальні мобільний телефон, комп'ютер, планшет тощо. Міська людина живе під постійним прицілом відео-нагляду: банки, гіпермаркети, магазини. Протягом певного часу міська людина перебуває у замкненому просторі метро, нічних клубів, кінотеатрів, супермаркетів, де штучне освітлення спотворює відчуття часу. Стираються грані між днем і ніччю. Це призводить до певної замкнутості міської людини, до відчуження від реального часу, до її знервованості й заглибленості у віртуальну реальність. Саме соціальний, реальний світ, який не надто привабливий своєю жорстокістю та випробуваннями, зумовлює захоплення віртуальною реальністю. Є. Уханов зазначає, що іноді реальний світ, у якому багато труднощів, для деяких людей постає як «місце розчарувань» [8]. Людина не витримує інформаційного, психологічного, фізичного навантаження у сучасному суспільстві й шукає засобів втечі від проблем реального світу. Сучасне місто філософ аналізує крізь призму поняття «медіамісто», що означає існування людини на межі реального й віртуального. «Медіамісто – це місто самотніх, місце, де розвинутість засобів комунікації, тим не менше, призводить до почуття порожнечі, що є одним із

наслідків віртуалізації соціальної реальності...» – стверджує Є. Уханов [8]. Дослідник доходить висновку, що людина не знаходить порятунку у віртуальній реальності. Навпаки, вдаючись до неї з різноманітних причин (зокрема і також із-за самотності), ще більше починає відчувати психологічну напруженість та відчай. Віртуальна реальність, на його думку, породжує ілюзію – бути всюди та спілкуватися з усіма без будь-яких меж. Проте, «світ відкривається лише тим, хто відкривається світу. Віртуальна ж реальність замикає індивіда на самому собі» [8].

Висновки. Отже, людина міста й буття самого міста характеризуються особливими рисами. Урбаністична концентрація жителів міст призводить до інтенсифікації людської діяльності, що, в свою чергу, прискорює суспільний розвиток. Власне, великі міста детермінували виникнення людини нового типу – урбанізовану людину з притаманними їй атрибутами. Тому осмислення процесів урбанізації в їхній гуманітарній складовій, екзистенція людини міста потребують детального вивчення. Людина міста, активно долучаючись до соціально-культурної, духовної, виробничо-економічної та інших сфер, з одного боку, спроможна на успішну самореалізацію і свободу, а з другого, – обмежується тотальною відчуженістю. Відчужена людина міста не здатна досягнути складні реалії сьогодення та належним чином відреагувати на зміни в сучасному просторі. Крім того, саме місто з його швидким темпоритмом і насиченим соціальним простором посилює песимістичні настрої людини. Щоб позбутися занепокоєння і набути впевненості, людина шукає порятунку, занурюючись у віртуальну реальність.

До цього часу проблема відчуження людини міста залишилася поза належною увагою науковців, що, власне, зумовлює завдання та зміст подальших досліджень і визначення його чинників на сучасному етапі урбанізації суспільства, а також окреслення шляхів його подолання у різних сферах життєдіяльності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вирильо Поль. Машина зрешт / Поль Вирильо. – СПб. : Наука, 2004. – 140 с.*
2. *Карповець М. В. Місто як світ людського буття : філософсько-антропологічний аналіз. – [Рукопис] : дис. ... канд. філос. наук. – К.: 2013. – 198 с.*
3. *Корнієнко Т. А. Соціально-філософський дискурс життя людини в місті за умов впливу на неї дизайнерського середовища / Корнієнко Т. А. // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 58 – С. 200 – 211.*
4. *Препотенська М. П. Меганполіс як особливий тип буття міста. Екзистенціальний аспект / Препотенська М. П. // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 66. – 2012. – Філософські науки – С. 11 – 15.*
5. *Сеннет Р. Капіталізм в большом городе : глобалізація, гнучкість і безразличіє / Сеннет Р. // Логос – 2008. – № 3 (66). – С. 95–107.*
6. *Смирнов С. А. Антропология города или о судьбах философии урбанизма в России. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.anthropolog.ru/doc/persons/smirnov/smirnovgorod>.*
7. *Теннис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии / Ф. Теннис. – СПб. : Издательство «Владимир Даль», 2002. – 452 с.*
8. *Уханов Е. В. Эссе об одиночестве, или тоска Я по Другому в сетевых коммуникациях / Е. В. Уханов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 1964. – N750 : Серія: Філософія : Філософські перипетії. – 2006. – С. 74 – 81.*

REFERENCES (TRANSLATED&TRANSLITERATED)

1. Viril'o Pol'. Mashina zreniya [Computer Vision] / Pol' Viril'o. – Spb. : Nauka, 2004. – 140 s.
2. Karpovets M. V. Misto yak svit liudskoho buttia : filozofsko-antropologichnyi analiz [The City as a World of Human Existence: the Philosophical and Anthropological Analysis]. – [Rukopys] : dys. ... kand. filos. nauk. – K. : 2013. – 198 s.
3. Korniienko T. A. Sotsialno-filozofskyi dyskurs zhyttia liudyny v misti za umov vplyvu na nei dyzainerskoho seredovyshcha [Socio-philosophical Discourse of Human Life in Terms of Influence on her Design Environment] / Korniienko T. A. // Humanitarnyi visnyk ZDIA [Humanitarian Bulletin ZSEA]. – 2014. – № 58 – S. 200 – 211.
4. Prepotenska M. P. Mehapolis yak osoblyvyi typ buttia mista. Ekzystentsialnyi aspekt [Metropolis as a Special Type of Life of the City. Existential Aspect] / Prepotenska M. P. // Visnyk Zhytomirskoho derzhavnogo universytetu. [Journal of Zhytomyr State University]. Vypusk 66. – 2012. – Filozofski nauky [Philosophy of Science] – S. 11 – 15.
5. Sennet R. Kapitalizm v bol'shom gorode : globalizaciya, gibkost' i bezrazlichie [Capitalism in the Big City: Globalization, Flexibility and Indifference] // Logos [Logos] – 2008. – № 3 (66). – S. 95–107.
6. Smirnov S.A. Antropologiya goroda ili o sud'bah filozofii urbanizma v Rossii. [Anthropology of the City or of the Fate of the Philosophy of Urbanism in Russia] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu : <http://www.antropolog.ru/doc/persons/smirnov/smirnovgorod>.
7. Tennys F. Obshchnost i obshchestvo. Osnovnye ponyatiya chystoi sotsyolohyy [Community and Society. Basic Concepts of Pure Sociology] / F. Tennys. – Spb. : Yzdatelstvo «Vladymyr Dal», 2002. – 452 s.
8. Ukhanov E. V. Esse ob odinochestve, ili toska YA po Drugomu v setevykh kommunikatsiyah [Essays about Loneliness, Sadness, or I on the Other in the Network Communications] / E. V. Uhanov // Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu im. V. N. Karazina. [News Harkivskogo natsionalnogo universitetu V.N. Karazina] – Kharkiv : Vydavnytstvo KhNU im. V. N. Karazina, 1964. – N750 : Seriya : Filozofia : Filozofski perypetii. [Seriya : Filozofiya : Filozofski peripetii] – 2006. – S. 74 – 81.

ХОМЯК Н. А. - заместитель директора с учебной работы Житомирского колледжа культуры и искусств им. Ивана Огиенка, аспирантка кафедры философии Житомирского государственного университета имени Ивана Франко (Житомир, Украина) E-mail: natali_homyak@mail.ru

БЫТИЕ ЧЕЛОВЕКА В ЛАНДШАФТАХ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

В статье анализируется формирование нового социокультурного пространства города. Вследствие стремительной урбанизации и динамичности он приобретает признаки особой культурной и цивилизационной реальности, обуславливает появление новых специфических черт бытия человека, формирует новые коммуникативные модели его поведения. Реализация парадигмы «городская середина – человек» формирует особенную специфику материальных и духовных условий существования, развития и деятельности человека. Бытие современного человека в городе сопровождается формированием нового социально-психологического типа личности – человек города. Неотъемлемым его атрибутом становится отчуждение, которое усиливается быстрым темпоритмом самого города и актуализирует аксиологически-мировоззренческий кризис, господство потребительских ценностей и кардинальное изменение пространственно-временных измерений «жизненного мира» человека. Зависимость от благ техники и желание избежать жестокости и испытаний социального мира обуславливают увлечение виртуальной реальностью, воспринимаемой человеком города как желаемый спасение.

Ключевые слова: урбанизация, медиагород, темпоритм города, человека города, отчуждение, технократизм.

KHOMYAK, NATALIA - deputy director of academic work at Zhytomyr College of Culture and Arts named after Ivan Ogienko, postgraduate Student at the Department of philosophy at Zhytomyr State University named after Ivan Franko
(Zhytomyr, Ukraine) E-mail: natali_homyak@mail.ru

HUMAN EXISTENCE IN THE LANDSCAPE OF THE MODERN CITY

The article analyzes the formation of a new socio-cultural space of the city. Due to rapid urbanization and dynamic characteristics it acquires specific cultural and civilizational reality that causes the appearance of new specific features of human existence, forms new communication models of its behavior. The deployment of the paradigm "urban environment – human being" determines the specific of material and spiritual conditions of existence, development and human activities. Genesis of contemporary man in the city was accompanied by the formation of a new socio-psychological type of personality - a man of the city. An essential attribute is its alienation, that is strengthened by the fast tempo of the city and updates axiologically-ideological crisis, the dominance of consumer values and a radical change in the space-time dimensions "life-world" of the person. Dependence on the benefits of technology and the desire to avoid violence and challenges of the social world determines the admiration with the virtual reality that man of the city perceives as a desired salvation.

Keywords: urbanization, media city, tempo of the city, man of the city, alienation, technocratism.

Стаття надійшла до редколегії 14.07.16.

Рекомендовано до друку 14.07.16 р.